

ЛЕКСИКАЛНИ СРЕДСТВА ЗА ИЗРАЗЯВАНЕ НА НЕГАЦИЯ В СЪВРЕМЕННИЯ БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

Красимира Чакърова
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

LEXICAL MEANS OF EXPRESSING NEGATION IN MODERN BULGARIAN

Krasimira Chakarova
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The scientific analysis is focused on part of the peripheral means in the field of the functional semantic category of *polarity* in the modern Bulgarian language, i.e. the lexical means of expressing negation. After a brief presentation of the semantic and structural characteristics of the field under study, the individual groups of negative lexical modifiers are thoroughly analysed. Special attention is paid to the specificity in the function of these modifiers and to their combination with the core explicators of negation in particular.

Key words: functional semantic category, functional semantic field, polarity, negation, existential status of the action, modifiers, lexical modifiers of negation

Обект на изследване в настоящата статия са част от периферийните средства във функционално-семантичното микрополе на отрицателната полярност (у И. Куцаров – на „отрицателния статус“) в съвременния български език: лексикалните средства за изразяване на негация. Основната ни цел е да представим конкретните групи лексикални модификатори¹ в разглежданото микрополе, да определим ролята им при изразяване на отрицателна семантика², акцен-

¹ Терминът модификатор е на И. Куцаров. С него той назовава „структурните елементи на функционално-семантичното поле“ (Куцаров 1985: 11). В по-ново време някои автори използват като еквивалентен термина оператор.

² Разглеждаме отрицателното значение единствено в онтологичен аспект; извън обсега на научната дескрипция на този етап остават езиковите средства за изра-

тувайки върху спецификата при функционирането им в речевата практика и в частност – при съчетаването им с ядрените експликатори на отрицателността.

Преди да пристъпим към анализа на езиковите факти, се налага да уточним, че използваме понятието „полярност“ като синоним на познатия в българската лингвистика термин „статусност“, с помощта на който бива означавана функционално-семантична категория (ФСК)³, основаваща се „на характеристиката на действието (или резултата от действието) по отношение на неговата наличност или отсъствие“ (Куцаров 1985: 139). Основанията за подобна замяна са свързани с факта, че първото название е по-„прозрачно“ в ролята си на родово понятие, включващо в семантичния си обсег както отрицанието, така и потвърждението⁴, и може да бъде сполучливо използвано при номиниране на съответната ФСК⁵.

Ядро на функционално-семантичното поле на полярността е морфологичната категория екзистенциален статус на действието (у И. Куцаров „статус“⁶), основаваща се на формално-семантичната опозиция отрицателност – неотрицателност и изразяваща онтологична информация за наличие или отсъствие на действие (резултат от действие) или състояние. Маркиран член в категорията е грамемата отрицателен статус, изразяваща отсъствие

зване на негативна оценъчност и експресивност (срв. *грозотия, дебелак, женище* и др.).

³ Както отбелязва А. В. Бондарко, функционално-семантичната категория е „система от разнородни езикови средства, способни да си взаимодействат за изпълнението на определени семантични функции“ (Бондарко, цит. по Куцаров 1985: 8).

⁴ Подобно е и мнението на И. А. Мелчук, срв.: „Категория *полярност* (курсивът е на авт., б. м. – К. Ч.) се нарича категорията, чиито елементи показват дали даденото изказване представлява твърдение или отрицание“ (Мелчук 2015: 140).

⁵ Важно е да уточним, че нашето разбиране за полярността се различава от схващането на А. Айхенвалд и Р. М. Диксън, които я интерпретират като изреченска категория (Polarity) – „система за създаване на позитивен/негативен контраст в езика, която се изразява синтактично, морфологично или лексикално“ (Айхенвалд, Диксън, цит. по Буров 2020: 23).

⁶ Срв. у И. Куцаров: „**Семантичното съдържание на морфологичната категория статус се основава на отношението на действието (или резултата от действието) към реалността** (почерн. и подч. е на авт. – б. м., К. Ч.), т.е. [...] то се характеризира само за себе си, независимо от говорещото лице, глаголното лице и изказването. Категорията е двучленна и се гради върху формално-семантичната привативна опозиция отрицателност ~ неотрицателност (с главно значение на немаркирания член – утвърдителност). Маркиран член както в семантично, така и във формално отношение е отрицателността“ (Куцаров 2007: 372 – 373).

(отрицание) на действие (результат от действие) или състояние. Формални показатели на тази грамема (т.е. ядрени отрицателни модификатори) са неударената частица морфема⁷ **не** и негаторите **няма** и **недей**.

Що се отнася до полевата периферия на отрицателната полярност, в нея се включват разнообразни алтернативни средства за изразяване на отрицание (общо и частно⁸) – суперсегментни (интонация и ударение), словообразователни (формантите **не-**, **без-** в състава на лексеми от типа *нелесен*, *несполука*, *безопасен* и др.), лексикални (отрицателни местоимения и наречия; частици, съюзи и предлози като **нито**, **ни**, **без да**, **нито – нито**, **без** и др.), синтактични (съотносителни изречения с **нито – нито**, **ни – ни** и др.), фразеологични (срв.: *На куково лято* = никога) и др.

В следващото изложение ще се спрем по-подробно на отделните групи лексикални негиращи оператори, функциониращи в българския език.

1. Отрицателни местоимения и наречия

В съвременните системни граматики е отбелязано, че отрицателните местоимения представляват думи, които „заместват чрез отрицание в обобщен смисъл названията на явленията“ (Куцаров 2007: 99), т.е. чрез тях „се отрича. Образуват се от въпросителните посредством прибавяне на предпоставената деривационна частица (префиксоид) **ни** – срв: *никой* (*никого*, *на никого/никому*)⁹, *никоя*, *никое* (*нищо*¹⁰), *никои*; *никакъв*, *никаква*, *никакво*, *никакви*; *ничий*, *ничия*, *ничие*, *ничии*. Към тази група родови местоимения традиционно биват прибавяни и неизменяемите местоименни наречия¹¹ *никъде* (*отникъде*, *наникъде* и др.), *никога* (*никогаж*, *нивга*), *никак*, *николко*.

⁷ Терминът е на И. Куцаров, който го изписва полуслято (вж. Куцаров 2007).

⁸ По-подробно за двата вида отрицание вж. Падучева 2013; Чакърлова, Колева 2021.

⁹ Местоимението за м.р. *никой* има две падежни разновидности, отнасящи се само до лица: *никого* (В/Р падеж) и *на никого/никому* (дат. падеж).

¹⁰ Лексемата за среден род *нищо* се използва за общо отрицание на явления и събития, както и за отричане на предмети, нелица (когато влиза в опозиция с *никой*). Понякога се субстантивира и поради това може да се членува – срв. напр.: *Бергсоновата концепция за нищото*, *отрицанието и небитието* (В. Пенчев); *Като слязох, той просто ме изостави буквално в средата на нищото* (<https://portal.bg/>) и др.

¹¹ Не всички български лингвисти определят споменатите лексеми като местоименни наречия. И. Куцаров ги нарича „местоимения наречия“ (към тази група са прибавени и „местоименията числителни“) (вж. Куцаров 2007: 87); Р. Ницолова –

По думите на В. Н. Бондаренко, автор на задълбочено монографично проучване върху отрицанието като логико-граматично явление, тези лексикални средства изразяват отсъствие на същина, обозначена от лексикалния корен на съответстващата им въпросителна дума – напр. **никой** означава отсъствие на което и да било лице; **ничий** – отсъствие на притежание и т.н. (вж. Бондаренко 1983: 90). Аналогично мнение изразяват и българските лингвисти П. Пашов и Р. Ницолова – срв.: „Чрез отрицателните местоимения се отрича наличието на лица, предмети, признаци, брой“ (Пашов 1999: 116); „Отрицателните местоимения означават, че техният референт не съществува [...]“ (Ницолова 2008: 217)¹².

Особеност на разглежданите негиращи лексикални модификатори в българския език е, че се срещат в изречението основно в съчетание с отрицателна форма на глагола, т.е. функционират като „обобщено-усилителни думи при вече налично (глаголно) отрицание“ (вж. Бондаренко 1983: 91). Срв. и у П. Пашов: „Отрицанието много често се подсилва (като се удвоява) посредством отрицателни местоимения и наречия [...], напр. **Никой не може да повярва, Не го разбирам никак** [...]. Поначало, ако в изречението е употребено отрицателно местоимение или местоименно наречие, и сказуемото ще бъде отрицателно, т.е. въобще не може да се каже **Никой дойде, Пуша никога, Имам никаква писалка** и т. н.“ (Пашов 1999: 300)¹³.

В подобни случаи изследователите говорят за т.нар. двойно отрицание, при което отрицателната полярност засяга всички компоненти на изречението, т.е. негацията има тотален характер, тъй като е свързана с факта, че отрицателното местоимение/наречие „указва изключване или отделяне на всички представители на даден клас“ (Бондаренко 1983: 91). Семантичната дефиниция може да се предста-

„отрицателни местоимения“ (Ницолова 2008: 217), но и „отрицателни наречия“ (пак там: 219 – 220). П. Пашов отнася към отрицателните местоимения единствено лексемата за количество *николко* (Пашов 1999: 117).

¹² Подробно за употребата на отделните отрицателни местоимения, за контекстовата конкуренция между тях, за възможността да изразяват прагматична оценка и да повишават емоционално-експресивния тонус на изказването вж. у Р. Ницолова (Ницолова 2008: 217 – 222) и Т. Кирова (Кирова 1986: 92 – 99).

¹³ Възможни са и примери, в които въпреки употребата на отрицателни местоимения в комбинация с отрицателна глаголна форма общият смисъл на изказването е утвърдителен. Става дума за изречения, в които разглежданите местоимения са използвани като компоненти на съставни именни сказуеми, а глаголят копула е в отрицателен статус – срв.: *Той не е никой* (= ‘Той е някой’, т.е. той е ‘значим’). В случая влиза в сила механизмът на отрицание на отрицанието.

ви във вида: ‘на нито един член от множеството X не е присъщ предикативният признак Y’. Срв.: **Никой** в тази зала не харесва речта му (липсва състоянието ‘харесване’, респ. отсъстват и всички негови актанти (= *Всеки от присъствалите в тази зала не харесва речта му*), т.е. [Отсъства, не е налично] (това, че) някой (всеки)¹⁴ в тази зала харесва речта му]; *Животновъди изхвърлят тонове вълна, **някой** не я иска* (<https://www.dnes.bg/>, 9.06.2021)¹⁵; *Прокурор Ася Петрова: Не съм **ничи**е протезе* (<https://www.dnevnik.bg/>, 6.03.2021) и др. под.

Би могло да се допълни, че вербализираното в подобни примери граматическо (статусно) отрицание, изразено чрез негирана глаголна форма, напълно съответства на логическото общо отрицание¹⁶ за разлика от ситуацията в изречения, където на мястото на отрицателното местоимение (или наречие) е употребено съответното неопределително местоимение (наречие) – срв.: *Някои от студентите **не** участват в дискусиата* = [За някои от студентите не е налично] (това, че) участват в дискусиата], а не *[Отсъства, не е налично] (това, че) някои от студентите участват в дискусиата]¹⁷; *Някой в тази зала не харесва речта му* (състоянието ‘харесване’ липсва при един от представителите на множеството X (неясно кой), но при останалите е налично); *Животновъди изхвърлят тонове вълна, **някой** не я иска* и др. под. Тук не е валидна логическата формула на общото отрицание: [Отсъства, не е налично] (това, че) някой извършва действието X (или се намира в състоянието X)], а само формулата [За някого не е налично] (това, че) извършва действието X (или се намира в състоянието X)].

В науката неведнъж е отбелязвано, че феноменът двойно отрицание отличава нашия език от популярни западноевропейски езици като немски, английски и др. По-рядко е коментиран фактът, че това явление има преки аналози в останалите славянски езици и в повечето езици на Балканите. В примерите по-долу сме се опитали да илюстрираме споменатите прояви на междуезикова симетрия и аси-

¹⁴ Ясно се вижда, че поради тоталния характер на негацията неопределителното и обобщителното местоимение в структурата на твърдението се изравняват семантически. Самият модел за „тестване“ на общоотрицателните изказвания е предложен от Е. В. Падучева (вж. Падучева 2013).

¹⁵ Примерите от интернет са представени без редакция.

¹⁶ В логиката общоотрицателни са съжденията със следната структура: „Нито едно S не е същината на P“ (Бондаренко 1983: 142).

¹⁷ Това, че някои от студентите не участват в дискусиата, изобщо не изключва възможността други да участват, т.е. от логическа гледна точка отрицанието не може да се интерпретира като общо.

метрия, посочвайки преводните съответствия на две български изречения, подобни на коментиранияте в предходното изложение: 1) *Струва ми се, че **някой** тук **не разбира** какво говоря* и 2) *Струва ми се, че **никой** тук **не разбира** какво говоря*. И в двете е налице приглаголно (т.е. статусно) отрицание, но във второто негацията е дублирана от отрицателно местоимение в роля на подлог. Срв.:

- Български** 1) *Струва ми се, че **някой** тук **не разбира** какво говоря.*
2) *Струва ми се, че **никой** тук **не разбира** какво говоря.*
- Руски** 1) *Мне кажется, здесь **кто-то** не понимает, что я говорю.*
2) *Мне кажется, здесь **никто** не понимает, что я говорю.*
- Полски** 1) *Wydaje mi się, że **ktoś** tu **nie** rozumie, co ja mówię.*
2) *Wydaje mi się, że **nikt** tu **nie** rozumie, co ja mówię.*
- Чешки** 1) *Zdá se mi, že **někdo** tady **nerozumí** o čem mluvím.*
2) *Zdá se mi, že **nikdo** tady **nerozumí** o čem mluvím.*
- Сръбски** 1) *Чини ми се, да **неко** овде **не** разуме шта ја причам.*
2) *Чини ми се, да **нико** овде **не** разуме шта ја причам.*
- Румънски** 1) *Mi se pare că **cineva** aici **nu** înțelege ce vorbesc.*
2) *Mi se pare că **nimeni** aici **nu** înțelege ce vorbesc.*
- Гръцки** 1) *Μου φαίνεται ότι **κάποιος** εδώ **δεν** καταλαβαίνει τι μιλάω.*
2) *Μου φαίνεται ότι **κανένας** εδώ **δεν** καταλαβαίνει τι μιλάω.*
- Турски** 1) *Burada **kimse** benim ne konuştuğumu anlamiyor gibime geliyor.*
2) *Burada **hiç kimse** benim ne konuştuğumu anlamiyor gibime geliyor.*

Както се вижда, преводните съответствия в посочените славянски езици и в другите три езика, които се говорят на Балканите, следват аналогичен езиков модел – навсякъде в първото изречение е използвано неопределително местоимение, а във второто – отрицателно, като и в двете изречения е налице приглаголно отрицание.

Различна е ситуацията при съпоставката с някои от западноевропейските езици. Налице е формална асиметрия, а в някои от случаите са възможни преводни варианти – срв.:

- Български** 1) *Струва ми се, че **някой** тук **не разбира** какво говоря.*
2) *Струва ми се, че **никой** тук **не разбира** какво говоря.*
- Английски** 1) *It seems to me that **somebody** **doesn't** understand what I am talking about.*
2) a. *It seems to me that **nobody** \emptyset ¹⁸ understands what I am talking about.*
b. *It seems to me that all of you **don't** understand what I am talking about.*

¹⁸ Със символа \emptyset сме отбелязвали липсата на отрицателен маркер в приглаголна позиция.

- Немски** 1) *Es scheint mir, dass jemand hier nicht versteht, worüber ich rede.*
2) *Es scheint mir, dass niemand hier Ø versteht, worüber ich rede.*
- Френски** 1) *Il me semble qu'ici quelqu'un ne comprend pas ce que je dis.*
2) *Il me semble qu'ici personne ne comprend Ø ce que je dis.*
- Италиански** 1) *Mi sembra che qui qualcuno non capisca quello che dico.*
2) *Mi sembra che qui nessuno Ø capisca quello che dico.*
- Испански** 1) *Me parece que aquí alguien no entiende lo que estoy hablando.*
2) a. *Me parece que aquí nadie Ø entiende lo que estoy hablando.*
b. *Me parece que aquí no entiende nadie lo que estoy hablando.*¹⁹

В контекста на представените по-горе разсъждения е важно да допълним, че за да се изрази тотална (обща в логически аспект) негация, невинаги се използват конструкции с двойно отрицание. Оказва се, че същото значение може да бъде експлицирано и когато отрицателна вербална форма е съчетана с неопределителни местоимения от типа *който и да е* (*който и да било*) (срв.: *Не съм казал на никого за това* и *Не съм казал на когото и да е (било) за това*; *Аз не виждам каквото и да било, което да уличава г-н Пеевски в престъпление* (<https://www.alarmanews.com/>, 23.07.2014) и *Аз не виждам нищо, което да уличава г-н Пеевски в престъпление* и др.), а в много редки случаи – и с помощта на обобщителни местоимения (срв.: – *Кой не спи? – Всички не спят* (= ‘Никой не спи’); *Изследване показва, че почти всички не искат да знаят* (= ‘почти никой не иска да знае’) *какво бъдеще ги чака* (<https://www.zdrave.to/>, 23.02.2017)²⁰ и др.

Специално внимание заслужава въпросът за употребата на обобщителни местоимения в комбинация с глаголи от типа *негодувам, ненавиждам, недоволствам, нехая* и др., които нямат положителен корелат (напр. **годувам, *навиждам, *доволствам, *хая*²¹ и пр.). Срв.: **Никой негодува срещу правилата* (срв.: *Никой не приема правилата*, но: *Всеки негодува срещу правилата*); *Всички са на тръни*

¹⁹ Както се вижда, в испанския език двойното отрицание е възможно, когато отрицателното местоимение се намира след глагола сказуемо. Ако обаче отрицателното местоимение стои пред глагола, отрицателната частица отпада.

²⁰ Както показахме при прегледа на преводните съответствия, подобен начин за изразяване на обща негация съществува и в други езици – вж. напр. англ. *It seems to me that all of you don't understand what I am talking about*, в което е използвана обобщаващата фраза *all of you*.

²¹ Макар и рядко, някои от споменатите глаголи могат да се открият в художествени текстове – срв.: *А гората чернее още; ала кой ти хай!* (К. Христов); *Веж съм, кадърник и хая за работата си* (С. Павлов, сп. „Страница“, бр. 3, 1998). В подобни примери става дума за съзнателно търсен експресивен ефект.

вътре, **всички** негодуват (вм. ***никой** негодуват), но пред обществото излизат с някакъв мотив и декларация (<https://topnovini.bg/>, 23.07.2015); *Къртицата е един от онези вредители, които **всеки** ненавижда* (вм. ***никой** ненавижда) и иска да прогони от дома си (<https://b2bmagazine.bg/>, 28.05.2021); ***Всеки** недоволства (***никой** недоволства), но **никой** не иска да излезе и да предяви исканията си* (<https://trafficnews.bg/>, 10.12.2015); *Уморен от тежкото си ежедневие и бит, **всеки** нехае* (вм. **никой** нехае) или просто го е налегнала апатия (<https://webcafe.bg/>, 18.03.2011) и др.²²

Причината за подобно отклонение от модела на общото отрицание можем да търсим във факта, че отрицателната частица **не** в структурата на глаголите от посочения тип не се възприема като граматичен маркер на отрицанието, а като задължителен деривационен компонент. Отсъствието на положителен по форма вербален корелат практически означава, че морфемата **не** не отрича положителен активен признак, т.е. тя не е статусен маркер. Неслучайно от такива глаголи могат да се образуват отрицателни форми, които от своя страна се съчетават с отрицателни местоимения – срв.: ***Никой не ненавижда*** (= ‘не мрази силно’) *можещите, а измамниците, които заплашват можещите честни бизнесмени* (коментар в <https://fakti.bg/>, 30.05.2021); ***Никой не негодува*** (= ‘никой не протестира’). *Обществото сякаш е имунизирано срещу подобен морален протест* (<https://newspaper.kultura.bg/>, 6.10.2000); *В двете посоки на пътя от София до Мездра се образуваха колони от чакащи автомобили, но абсолютно **никой не недоволстваше** от това* (<https://www.monitor.bg/>, 29.08.2018)²³ и др.

²² Прави впечатление, че в разговорната реч **нехая** нерядко се съчетава и с отрицателни местоимения – срв.: *Ежедневно преливащ контейнер с всевъзможни отпадъци до варненско училище, **никой нехае*** (<https://novavarna.net/>, 6.07.2017); *Два квартала тънат в мрак, **никой нехае*** (заглавие в <http://mirogled.com/>, 1.04.2015); *„Столипиново“ отново гори... отново **никой нехае**...* (<https://www.plovdiv24.bg/>, 28.06.2019) и др. под. Вероятното обяснение за такива некоректни според нас употреби е свързано с амбивалентната му семантичната му характеристика – по-често той се схваща като еквивалент на отрицателната форма *не се интересувам* (срв. напр. в речника на В. Радева (Радева 2012): **нехая** *несв. непрех.* Не обръщам внимание, не проявявам интерес), но се употребява и като синоним на утвърдителната фраза ‘безразличен съм’. Във втория случай може да образува отрицателни форми – срв.: *Това показва, че немския спец **не нехае*** (= не е безразличен) *към проблемите с разбиването на окопалите се защити* (<https://bendtnerfan.wordpress.com/>, 3.05.2017), вкл. в комбинация с отрицателно местоимение, напр. *Пустеят твоите нивки неорани – за Тебе **никой не нехае*** (Ц. Косев, цит. по <http://chitanka.info>).

²³ В съвременните тълковни речници споменатите глаголи са дефинирани чрез отнасяне към синонимни глаголи или конструкции с глаголи в положителен ста-

Различна е ситуацията при употребата на обобщителни местоимения в изречения от типа: *При стрес всеки не може да разсъждава трезво* (= ‘**Не всеки** може да разсъждава трезво при стрес’, т.е. някой (някои) може (могат), а друг (други) – не) (\neq *При стрес никой не може да разсъждава трезво*), в които наблюдаваме явлението „преместване на частното отрицание“ (Иванова, Градинарова 2015: 83). Ясно се вижда, че тук отрицателната полярност има селективен (частен) характер.

Като нетипична функция на отрицателните местоимения и наречия в съвременния български език Р. Кордовска посочва способността им да изразяват „частично (т.е. частно – б.м., К. Ч.) отрицание“ – срв.: „Отрицателните местоимения и наречия могат да съпровождат второстепенните части на изречението при формално положителен глагол-сказуемо и по този начин да служат за частично отрицание“ (Кордовска 1997: 92). Това според авторката става при елипса на сказуемото, което „се подразбира“, напр.: *Вие съчувствате на другите, а **никой** – на вас*. Като аргумент в подкрепа на споменатото становище се посочва „замяната на отрицателните местоимения и наречия с **не**“, която „не променя семантиката“ на изходните изречения – срв.: *Вие съчувствате на другите, а не на себе си* или *Вие съчувствате не на себе си, а на другите*²⁴. Не сме склонни да приемем, че в случая може да се говори за семантична тъждественост (*никой* [не съчувства] на вас \neq не съчувствате на себе си). От друга страна, не е без значение фактът, че при елипсата „се подразбира“ не предходният положителен глагол сказуемо, а отрицателната му форма (*Вие съчувствате на другите, а **никой** [не съчувства] на вас*). Оттук следва логичният извод, че от семантична гледна точка вербализираното отрицание е общо, а не „частично“. В подобни примери отрицателните местоимения и наречия могат самостоятелно да изразяват тотална негация.

Автономна е и употребата на отрицателните местоимения в състава на подбудителни безглаголни (едносъставни именни) изречения от типа: *Иване, **никакво** хленчене!* (= ‘Иване, не хленчи!’); ***Никакви** лъжи и оправдания!* и др.

тус – срв. у В. Радева: **негодувам** *несв. непрех.* Изразявам недоволство, възмущение; **ненавиждам** *несв. прех.* Силно мразя; **недоволствам** *несв. непрех.* Обзет съм от чувство за липса на удовлетвореност и задоволство и го изразявам (Радева 2012).

²⁴ Цитатите и примерите са на Р. Кордовска, пак там: 93.

2. Негиращи непълнозначни думи

Важно място в периферията на отрицателната полярност в съвременния български език заемат няколко непълнозначни думи, отличаващи се с висока фреквентност в езиковата практика. На първо място сред тях трябва да споменем частиците *не1* и *не2* (функциониращи отделно от ядрения статусен модификатор – частицата морфема *не*), които някои автори (вж. Маслов 1982; Стоянова 2011, <http>) разглеждат като омографи, различаващи се по специфичните си употреби²⁵. Както отбелязва Ю. Стоянова, в други индоевропейски езици съществуват два различни формални облика за изразяване на отрицание, аналогични на *не1* и *не2*: в руски *не* и *нет*, в немски *nein* и *nicht*, в английски *no* и *not* и др. (Стоянова 2011, <http>).

Частичката *не1* се използва при изразяване на частно отрицание (срв.: *Не брат ми замина вчера за Варна; Шофьорът, потрошил автобус в Пловдив, твърди, че не той е извадил бухалката* (<https://trafficnews.bg/>, 14.08.2016); *И синоптичката Анастасия Кирилова ни попари: Големият студ идва по-рано, а не в сряда!* (<https://petel.bg/>, 30.09.2016) и др.), докато *не2* изпълнява роля на респонсив²⁶, т.е. дума изречение²⁷, с която най-често се дава отрицателен отговор на на т.нар. полярен въпрос²⁸ (срв.: *Искате ли да тръгнем веднага? – Не; – Ще дойдеш ли? – Не; – Ти тръгваш, нали? – Не*), а понякога – и на алтернативен (дизюнктивен) въпрос: *– Кафе или чай? – Не, бира* (= ‘не искам кафе или чай, а бира’). В редица случаи респонсивът се съчетава с отрицателна глаголна форма (*Не, не искаме; Не, няма да дойда; Не, не тръгвам*), т.е. функцията му в такива изречения е по-скоро усилителна.

²⁵ Извън групата на анализирани лексикални периферийни отрицателни модификатори остава неударената квазиотрицателна частица *не*, която е облигаторен съставен елемент на устойчиви аналитични структури като апрехенсивната частица *да не би*; финалния съюз *да не би да*; обобщителните по значение устойчиви фрази от типа *кой ли не* (= всеки), *къде ли не* (= навсякъде); наречието *едва ли не* и др., т.е. изпълнява деривационна функция. Няма да бъде коментирани и въпросът за семантичната трансформация на *не* в споменатите структури.

²⁶ Използваме термина на К. Рьомер (вж. Рьомер 2006).

²⁷ Според Р. Ницолова самостоятелната употреба на този негиращ маркер поставя под съмнение интерпретацията му като частица и го причислява към междуметията (вж. Ницолова 2008: 475).

²⁸ Става дума за въпрос, който предполага „полюсен“ отговор (*да* или *не*).

Когато въпросът съдържа глаголна форма за бъдеще време²⁹ в положителен статус, частицата **не2** при отрицателен отговор може да бъде заместена от спомагателния глагол **няма** (компонент на съответната футурална форма за отрицателен статус), напр. *Ще ми простиш ли? – Няма (= не)*³⁰. Ако футуралната глаголна форма в структурата на въпросителното изречение обаче е отрицателна, прави впечатление, че **не2** в отговора може да се съчетае както с отрицателна, така и с положителна глаголна форма, т.е. отрицателното значение на частицата може да бъде неутрализирано – срв.: – *Няма ли да я поканиш?* – **Не**, няма (да я покана); – **Не**, ще я покана³¹. Подобна неутрализация е невъзможна, когато вместо **не2** е използван глаголът **няма** (***няма**, ще я покана). В примери от цитирания тип се оказва неграматична и употребата на утвърдителната частица **да** (срв.: *Няма ли да я поканиш?* – ***Да**, ще я покана), т.е. разглежданите изречения не функционират като полярни въпроси.

Възможно е частицата **не2** да се употреби и извън „въпросно-отговорно единство“³² – като реакция на определено действие на събеседника (срв.: *Той ѝ подаде чаша вода. – Не, благодаря*) или при изразяване на отпор, противодействие, несъгласие по отношение на някаква дейност, намерение, идея – срв.: **НЕ** на безсмислените убийства на животни, наречени лов! (коментар в <https://www.mediapool.bg/>, 7.01.2013), *Турският президент: Не на смъртното наказание* (<http://old.segabg.com/>, 19.06.2000) и др.

Разглеждайки непълнозначните негиращи думи в съвременния български език, трябва да отделим специално място и на отрицателните частици **нито** и **ни**, респ. на съотносителните съюзи **нито – нито**, **ни – ни** (и „смесените“ им варианти **нито – ни**, **ни – нито**).

Ще започнем с уточнението, че в сравнение с отрицателния формант **не**, който има различни функционални „превъплъщения“, негиращите частици **нито** и **ни** се използват предимно като

²⁹ Този вид изречения не са включени в класификацията на най-често срещаните в разговорната и писмената реч въпросително-отрицателни синтактични структури на простото изречение, предложена от Р. Кордовска (вж. Кордовска 1997: 99), въпреки широкото им разпространение в говорната и писмената практика.

³⁰ Интересно е да се отбележи, че в руския език отрицателният лексикален модификатор **нет** може да се използва не само като еквивалент на **не2**, но и на безличния глагол **няма**, изразяващ отсъствие или „лишеност“ – срв.: *У его нет телефона* (= ‘Той няма телефон’).

³¹ Разбира се, по-често при утвърдителен отговор частицата **не2** се пропуска – срв.: *Няма ли да я поканиш? – Ще я покана.*

³² Терминът е на М. Лакова (Лакова 1978).

усилителни в структурата на изречения с отрицателни по форма глаголи сказуеми (традиционно наричани общоотрицателни изречения) – срв.: *Емил Костадинов не каза нито дума за скандала с Любо Пенев* (<https://gong.bg/>, 29.11.2014) и *Емил Костадинов не каза дума за скандала с Любо Пенев; В крайна сметка не взехме нито точка и сме разочаровани* (<http://vestnik.eu/>, 17.12.2020) и *В крайна сметка не взехме точка и сме разочаровани; Аз пък от толкова четене тук накрая ни лев не похарчих* (<https://www.bg-mamma.com/>, 29.11.2014) и *Аз пък от толкова четене тук накрая лев не похарчих* и др.

Употребяват се и в елиптични изречения, въведени след изречения с експлицитно статусно отрицание – срв.: *Ала тази умора не беше нравствено възмущение, ни бунт срещу тяхната необходимост* (Д. Димов); *Методий обясни, че българите трябва да покажат на Европа, че те не са едно тъмно племе, което служи на Русия като предлог за войни и завоевания, нито една безформена маса* (С. Радев).

В структурата на безглаголни изречения споменатите частици имат статут на самостоятелни негиращи модификатори (изразяващи отсъствие или забрана) – срв.: *Ни облаче на хоризонта; Мъже и жени, народ, ни крачка назад!* (Н. Вапцаров); *Нито дума повече!* и др.

Конкретно частицата *ни* (по-рядко *нито*) участва и в няколко устойчиви съчетания – срв.: *ни (нито) капка* (X) (= ‘никакъв’ X), напр. *ни капка жал* (= ‘никаква жал’); *ни най-малко* (= ‘съвсем не, никак’); *Не ще ни дума* (диал.) (= ‘така е’)³³ и др.³⁴

Особено място сред отрицателните непълнозначни думи в българския език заемат и т.нар. двойни съюзи *нито – нито, ни – ни*, по рядко *нито – ни, ни – нито*. В българската лингвистика те биват определяни като „сътносителни“ (вж. напр. у Куцаров 2007³⁵: 151; Ницолова 2008: 464), „съединителни“ (Пашов 1999: 249) или „сътносителни съединителни“ (Грамматика 1983: 462). Функцията им е не само да свързват, но и да подчертават всяка от съединяваните синтактични единици (еднородни части или прости изречения), изразявайки отрицателна семантика. Срв.: *Лихтенфелд бе забелязал много пъти, че тия очи не бяха ни страшни, ни зли* (Д. Димов); *Няма нощ, но денят не може да изличи ни каруцата, ни Флоро, ни коня* (Й.

³³ Както се вижда, смисълът на това съчетание е утвърдителен, което е убедително доказателство за фразеологизация.

³⁴ По-подробно вж. у И. Держански (Держански 2017: 159 – 160).

³⁵ И. Куцаров използва и термина „разделителни“ като синонимен на „сътносителни“ по отношение на тези съюзи. За други автори обаче двете понятия не се препокриват (вж. напр. интерпретацията в Грамматика 1983: 462 – 463).

Радичков); **Нито** религията, **нито** дипломацията, **нито** ООН можеха тук да помогнат (Й. Радичков); **Нито** упоението обаче, **нито** шумът на оживления град не бяха прогонили от душата на депутата мъката за разпокъсаното отечество (С. Радев); По едно време излезе Торашко каменарят, погледна към другоселеца, но **нито** го видя, **нито** го позна (Й. Йовков); **Нито** аз успях да се превърна в човек, **нито** успях да разменя себе си за нещо друго (С. Томова); Мария **нито** го отегчаваше с упреци, **нито** му пречеше в работата, **нито** му изневеряваше (Д. Димов); *Задуших се, не мога ни да извикам, ни да се измъкна* (И. Петров); *Това, което носех – днес умре / и вече нито искам, ни обичам...* (Й. Стубел, цит. по <https://literaturesviate.com/>); *И други неща ми обяснява, но ни чувам, нито мога да запомня* (Д. Илиев, цит. по <https://members.tripod.com/>) и др.³⁶

Р. Ницолова прави важното уточнение, че за разлика от употребата им в простото изречение „съюзите *ни* и *нито* не допускат наличие на други знаци за отрицание в предикативните единици, в чието начало стоят“ (Ницолова 1974: 81)³⁷ – срв.: *Той нито видя, нито чу* (а не **нито не видя, нито не чу*)³⁸ *двете момчета, които минаха тичешком покрай него* (Г. Спасов).

Когато същите съюзи свързват еднородни части в структурата на просто изречение или съотносителни подчинени изречения в състава на сложно смесено изречение и са в постпозиция по отношение на даден глагол сказуемо (на съответното простото изречение или на главното изречение в сложното смесено), е задължително този предпоставен глагол сказуемо да бъде в отрицателна форма (т.е. наблюдава се дублиране на отрицанието). Срв. напр.: *Не казах нито на майка ми, нито на баща ми*, а не **∅ Казах нито на майка ми, нито на баща ми*; *Той не разбра нито къде да отиде, нито кого да повика*, а не **Той ∅ разбра нито къде да отиде, нито кого да повика*. Ако обаче словоредът бъде променен, отрицателната форма на глагола сказуемо е възможна, а не задължителна – срв.: *Но нито на този ден, нито на другия Албена беше слизала на чешимата при кръчмата, или пък на мелницата, дето работеше мъж ѝ Куцар* (Й. Йовков)³⁹; **Нито**

³⁶ Самите изречения, в които участват разглежданите двойни съюзи, функционират като синтактични маркери на отрицателната полярност.

³⁷ Подобно е и мнението на Л. Андрейчин, когото изследователката цитира (вж. Андрейчин, цит. по Ницолова 1974: 81).

³⁸ Срв. в простото изречение: [...] **нито** той, **нито** тя не направил нещо по въпроса (<https://www.kliuki.bg/>, 19.01.2016).

³⁹ Примерът е на Р. Ницолова (Ницолова, цит. съч.: 82).

когато ти се извини, **нищо** когато се върне в живота ти, ще се чувстваш напълно щастлива, **И** в края на краищата вече **нищо** мъжете, **нищо** жените гледа на любовта и брака като на най-важното нещо в своя живот (<https://www.gnezdoto.net/>), но също и: **Нито** Европейският парламент, **нищо** Съветът не са представили възражения в срок от два месеца след нотифицирането на акта⁴⁰. Факта, че употребените постпозитивно глаголи сказуеми в част от примерите по-горе могат да бъдат в положителна форма, Р. Ницолова обяснява с „по-голямата сила на повтарящия се знак за отрицание **нищо** или **ни**“, поради което той може да функционира като знак за отрицание и по отношение на задпоставения глагол сказуемо (Ницолова 1974: 82).

Срещат се и случаи, когато **ни** или **нищо** се съотнасят със статусната частица **не** от предходно изречение, съдържащо отрицателна форма на глагола сказуемо – срв.: *След туй го закарали във вътрешността и повече не се видя, ни чу* (И. Петров); *„Най-лошият неграмотник е политическият неграмотник, той не чува, не говори, **нищо** участва в политическите събития“* (Б. Брехт, цит. по <https://www.investor.bg/>, 16.02.2015); *Замина кахърен, до първата му отпуски не сме яли, ни спали като хората, все него мислехме* (И. Петров) и др.⁴¹ Прави впечатление, че в подобни примери словоредът е фиксиран – отрицанието с **ни** не може да предхожда отрицанието с **не** (срв.: ...*повече **ни** се видя, **не** се чу). Това потвърждава факта, че съюзите **ни** и **нищо** имат функцията да подчертават отрицанието, което въвеждат. Например ако сравним изреченията *Той не чува, не говори, **нищо** участва...* и *Той не чува, не говори, не участва...*, единствено в първото се актуализира допълнително значение: ‘Той не чува, не говори, дори не участва’⁴².

⁴⁰ Примерът е от блога на П. Върбанова, която определя подобни употреби като примери за „тройно отрицание“ и допълва, че разпространението им в съвременния български език е ограничено (<https://pavlinav.wordpress.com/>, 27.03.2015).

⁴¹ Освен с граматичната частица **не** тези лексикални модификатори могат да се съотнасят и със спомагателния глагол **няма** в предпоставено изречение, напр. *„**Няма** да хапеш, **нищо** да мляскаш“, предупреди Путин животното* (<https://webcafe.bg/>, 7.06.2010).

⁴² Интерес представлява още едно обстоятелство – когато негиращите съюзи **ни** или **нищо** се съотнасят с частицата **не** в предходно изречение, а сказуемото в това изречение представлява аналитична глаголна форма, е възможно отпадането на спомагателните елементи от състава на формата, употребена след тези съюзи – срв.: *до първата му отпуски не сме яли, **ни** (**нищо**) ∅ спали*. Подобна елипса е невъзможна след статусната частица морфема **не** – срв.: *не сме яли, *не ∅ спали*.

Роля на негиращи модификатори в съвременния български език изпълняват още две неизменяеми думи: предлогът **без** и съставният съюз **без да**. Вече сме имали повод да отбележим (вж. Чакърова 2017), че тези лексикални средства са част от инвентара на едно от частните функционално-семантични полета в рамките на отрицателната полярност (статусност): полето на каритивността. Основната им роля е да изразяват трайно, характеризиращо отсъствие („лишеност“), респ. недостатъчност на атрибут (свойство) или динамичен признак – срв: *Той е без зъби; Говори, без да мисли, Тръгна към него сама, без да се страхува* и др. Идеята за отсъствие (забрана) на действие или на неговите актанти е присъща и на специализираните маркери за отрицание, което е предпоставка част от каритивните модификатори да могат да функционират и като статусни.

И. Держански например основателно отбелязва, че предлогът **без** (вкл. и като част от съюза **без да**) „лицензира отрицателната полярност и затова винаги предхожда частиците **ни** и **нищо**“ (Держански 2017: 158) в конструкции от типа **без нищо капка срам, без ни едно събитие, без ни веднъж да се усмихне** и др.

Когато бъде употребен в безглаголни подбудителни изречения, подобно на частиците **ни** и **нищо**, този предлог може да „компенсира“ отсъствието на ядрен прохибитивен модификатор – срв.: **Без драми** (= ‘не драматизирайте’)! *Ковид не уврежда здравето завинаги* (<https://lupa.bg/>, 10.01.2021); **Без повече лъжи и напразни обещания** (= ‘не лъжете повече и не обещавайте напразно’) – *настъпни часът за генерална промяна в БГ-футбола* (<https://sportal.bg/>, 13.02.2014) и др.

Без може да функционира и като маркер за частно отрицание, напр. *Тя дойде на партито без мъжа си* (= ‘Тя дойде на партито, а не мъжът ѝ’); *Реших да отида там без кола* (= ‘Реших да отида там не с кола’) и др.

Понякога разглежданият предлог може да се комбинира с постпозитивно отрицателно местоимение, напр. *Щеше ли България, единствена между православните държави, да остави духовната книжнина, па дори и светите писания без никакъв надзор?* (С. Радев); *Изгонете колорадския бръмбар без никакви химикали* (<https://www.actualno.com/>, 19.06.2021) и др. В случая местоименията просто подсилват отрицанието, т.е. употребата им е факултативна.

Когато пред конструкция с предлога **без** (или пред подчинено обстоятелствено изречение, въведено от съюза **без да**) бъде употребена отрицателната частица **не!** или маркирана статусна глаголна форма, е налице отрицание на отрицанието, т.е. значението на фразата става ут-

върдително⁴³, напр. *Либералите най-сетне отстъпиха, но не без мъка* (= ‘с мъка’); *Не работя без предпазни ръкавици* (= ‘Работя (обичайно) с предпазни ръкавици’); *Гоним целта, но не без да обичаме пътя* (= ‘Гоним целта, но обичайки пътя’) (<https://www.hiclub.bg/>, 18.07.2020 г.); *Не отивах на изпит, без да се подготвя добре* (= ‘Отивах на изпит, като се подготвях добре’) и др.⁴⁴

Съпоставката с аналогични по форма съчетания, в които участват два негиращи оператора – ядрената частица морфема **не** в комбинация с отрицателно местоимение (или наречие) или с частиците **ни** и **нищо** (напр. *По лицето ѝ не се виждаше никаква следа от разкаяние; Не похарчих нищо лев⁴⁵*), ясно показва отсъствието на семантично сходство с примерите в предходния абзац. Това ни дава основание да заключим, че в сравнение с други лексикални средства, участващи в полето на отрицателната полярност, модификаторите **без** и **без да** се намират по-близо до ядрото, тъй като имат способността не само да се използват като автономни негиращи думи, но и да неутрализират отрицателната семантика на граматичния статусен маркер **не** и на частицата **не!**.

3. Лексеми с имплицитна отрицателна семантика

В заключителната част от нашия анализ ще представим накратко лексикалните средства, изразяващи имплицитна отрицателна семантика. Такива са например глаголите от типа *отрека, отхвърля, опровергая, оспоря, забраня, преустановя* и др. (както и итеративните им корелати) – срв.: *Изгони ги да си лягат, забрани им да влизат в спалнята и въобще да стават от леглата си* (= ‘каза им да не влизат в спалнята...’) (М. Урумов); *Италианец губи родителите си заради коронавируса в 1 ден, забраняват му* (= ‘не му разрешават’) *да се сбогува* (<https://www.24chasa.bg/>, 13.03.2020); *КНДР отхвърли* (= ‘не прие’) *възможността за подновяване на преговорите със САЩ* (<https://www.svobodnaevropa.bg/>, 22.06.2021); *И в Германия пре-*

⁴³ Съгласно диалектическия закон за отрицание на отрицанието отрицанието на онова, което е отречено, води до утвърждаване.

⁴⁴ В отделни случаи носителите на езика не отчитат тази специфика на съчетанията между модификатора **без да** и ядрената частица морфема **не** (в постпозиция) и употребяват частицата плеонастично – срв.: *Как да режем лука, без да не плачем* (вм. *без да плачем*) (<https://www.actualno.com/>, 1.05.2021); *Едва ли ще оцелея, без ти да не си до мен* (вм. *без ти да си до мен*).

⁴⁵ Това са изречения с двойно отрицание, т.е. те са общоотрицателни по своя характер.

установиха (= ‘вече не извършват’) временно поставянето на ваксини на AstraZeneca (<https://www.dw.com>, 15.03.2021); *Той беше забранил на бирниците да досаждат на гражданите, не взимаше акцизи за вината и ракията [...]* (Г. Данаилов) и пр.

Някои от глаголите в тази група, напр. *спра* (*спирам*), *престана* (*преставам*), *преустановя* (*преустановявам*), се използват предимно като компоненти на съставни глаголни сказуеми – срв.: *Как ще постъпите, ако при движение през нощта престанат да светят* (= ‘започнат да не светят, вече не светят’) *късите светлини на автомобила?* (<https://rta.government.bg/>)⁴⁶. Когато подобни глаголи са в императив, конструкцията е пълен синоним на прохибитивните форми с *не* или *стига*, напр.: *Престани да се оплакваш!* (= ‘не се оплаквай; стига си се оплаквал’); *Спри да преживяваш миналото и да се тревожиш за бъдещето* (‘не преживявай, не се тревожи; стига си преживявал, стига си се тревожил’) (<https://iztok-zapad.eu/>) и др.

Прави впечатление, че в редица случаи носителите на езика не отчитат семантиката на имплицитно отрицателните глаголи и конструират неправилни изречения от типа: *Това обяви правителственият говорител Димитър Цонев няколко часа по-късно след като Калчев побърза да отрече, че той не е* (вм. *е*) *агентът, визиран от Едвин Сугарев* (<https://www.mediapool.bg/>, 27.03.2005); *Райна яростно отрече, че новото ѝ гадже не е* (вм. *е*) *университетски преподавател. Призна единствено, че не е толкова богат като нея* (<https://www.kliuki.bg>, 8.11.2017) и др.

Нерядко в езиковата практика с отрицателно значение се употребява и наречието *напротив*⁴⁷. Среща се в утвърдителни съобщителни изречения или в положителни въпросителни изречения от типа:

⁴⁶ Когато вторият глагол в подобни съставни сказуеми е в отрицателна форма, конструкцията се реализира като утвърдителна – срв.: *И на мен не ми беше лесно да престана да не харесвам* (= ‘да започна да харесвам’) *разни неща* (<https://gotvach.bg/>).

⁴⁷ В семантично отношение означава ‘наобратно, наопаки, иначе’. Когато се използва като словесна реакция по отношение на положително твърдение или въпрос, трансформира смисъла в отрицателен. И обратно – ако изходното изказване е отрицателно по смисъл, *напротив* изразява утвърдително значение – срв.: *Той няма да дойде. – **Напротив*** (= ‘Ще дойде’). Най-често тази лексема участва в изречението като вметната дума ‘за подчертаване на факт, напълно противоположен, противен на нещо, което се очаква, предполага, желае’ (<https://ibl.bas.bg/rbe/lang/bg/напротив/>) – срв.: *Аз ги декламирах високо, надвиквах се с вятъра, с бурите и гръмотевиците и никой не ми се караше за това. **Напротив**, всеки си имаше своя любима песен* (К. Калчев).

Аз обичам да играя карти, а тя – **напротив** (= ‘не обича’); *Ще загуби ли Тръмп изборите заради Covid-19 или **напротив** (= ‘няма да загуби’)?*, а също и в роля на респонсив⁴⁸ – срв.: – *Ще ѝ простиш ли? / – **Напротив** (= ‘не’)*.

В заключение ще посочим няколко лексеми, активно използвани при изразяване на забрана. Става дума за повелителните частици и междуметия (произлезли от пълнозначни думи) **достатъчно, стига, стоп, край, млък** и др. – срв.: – **Стоп!** – *извика тя* (= ‘Не прави повече това! – извика тя’); **Достатъчно** (= ‘не говори повече’)! *Няма нужда от толкова приказки; **Стига!*** (= ‘не пий, стига си пил’) *Не ти давам да пиеш капка повече!* (Ел. Пелин); **Край!** *Не искам да те слушам повече!* и др. Както се вижда от примерите, прохибитивната семантика на цитираните лексеми е тясно свързана с интонацията и изреченския контекст⁴⁹, което е причина да оспорваме тяхната автономност като модификатори на отрицателната полярност⁵⁰.

Ако се опитаме да обобщим резултатите от направения анализ, можем да формулираме няколко основни извода:

1. Лексикалните модификатори за негация са едни от най-активно използваните периферийни средства във функционално-семантичното микрополе на отрицателната полярност в съвременния български език.

2. Във функционално отношение тези модификатори не са еднородни. Част от тях (напр. частиците **не1** и **не2**, предлогът **без** и др.) могат да изразяват отрицателна семантика без помощта на ядрени негирани маркери, т.е. употребата им е автономна; други (напр. частицата **не1**) изпълняват специфицираща функция (диференцират вида на от-

⁴⁸ Според съставителите на *Речник на българския език*, т. 10, 2000 (вж. *Речник 2000*, <http>) в подобни случаи думата функционира като частица.

⁴⁹ Те участват в т.нар. неразчленими подбудителни изречения (вж. за тях в *Грамматика 1983*: 100 – 101).

⁵⁰ Към групата на лексикалните модификатори на отрицателната полярност в съвременния български език биха могли да се причислят и фразеологичните единици с негативна семантика, които се делят на две групи: непередикативни (напр. *на върба в петък* = ‘никога’, *на червен понеделник* = ‘никога’; *ни гък*, *ни мък* = ‘нищо не казвам’ и др.) и предикативни (срв.: *Обичаме се като котка и мишка* = ‘изобщо не се обичаме’; *Ще прокопса като съяпа коза в тръне* = ‘няма да прокопса’; *Прилича ми като на свинче звънче* = ‘изобщо не ми прилича’; *Разбират се като кучето и котката* = ‘никак не се разбират’; *Дреме ми на шапката* = ‘не ме интересува, не ми пука от нищо’ и др. Тук няма да се спираме подробно на въпроса за семантико-стилистичните характеристики на тези модификатори, тъй като смятаме, че той се нуждае от самостоятелно детайлно проучване – задача, която надскача рамките на настоящата работа.

рицанието – общо или частно). Усилителна (кумулятивна) е функцията на трета група модификатори (напр. отрицателните местоимения и наречия; частиците *ни* и *нито* и др.), които допълват семантичните възможности на ядрото и наред с това допринасят за повишаване на експресивно-емоционалния тон на изказването.

3. Най-близо до полево ядро на отрицателната полярност са разположени част от неизменяемите отрицателни думи, а не отрицателните местоимения и наречия, които в сравнение със ситуацията в други естествени езици твърде рядко могат да се употребяват самостоятелно за изразяване на отрицание.

4. Явлението дублиране на отрицанието е широко разпространено в нашия език, но не може да се приеме, че то има облигаторен характер при вербализирането на т.нар. обща негация.

ЛИТЕРАТУРА

- Андрейчин 1942:** Андрейчин, Л. *Основна българска граматика*. [Andreychin, L. *Osnovna balgarska gramatika*.] София: Хемус, 1942.
- Айхенвалд, Диксън 1998:** Aikhenvald, A. Y., R. M. W. Dixon. Dependencies between grammatical systems. // *Language*, 1998, vol. 74, № 1, 56 – 80.
- Бондаренко 1983:** Бондаренко, В. Н. *Отрицание как логико-грамматическая категория*. [Bondarenko, V. N. *Otritsanie kak logiko-grammaticheskaya kategoriya*.] Москва: Наука, 1983.
- Бондарко 1971:** Бондарко, А. В. *Грамматическая категория и контекст*. [Bondarko, A. V. *Grammaticheskoe znachenie i kontekst*.] Ленинград: Наука, 1971.
- Буров 2020:** Буров, Ст. Зависимост и йерархия между граматичните системи. [Burov, St. *Zavisimost i yerarhiya mezhdru gramatichnite sistemi*.] // *Български език, Приложение*, 67, 2020, 20 – 33.
- Грамматика 1983:** *Грамматика на съвременния български книжовен език. Том 2. Морфология*. [Gramatika na savremenniya balgarski knizhoven ezik. Tom 2. Morfologiya.] София: Издателство на БАН, 1983.
- Держански 2017:** Держански, И. Защо „в нито един момент“, но „нито за един миг“? За строежа и развоя на предложните групи с отрицателни частици. [Derzhanski, I. *Zashto „v nito edin moment“, no „v nito za edin mig“? Za stroezha i razvoya na predlozhnite grupi s otritsatelni chastitsi*.] // *Доклади от Юбилейната научна сесия „Съвременни тенденции в езиковедските изследвания“*, посветена на 85

години от рождението на проф. д.ф.н. Йордан Пенчев, 10 – 11 ноември 2016 г. София: Издателство на БАН, 2017, 157 – 168.

Иванова, Градинарова 2015: Иванова, Е. Ю., Градинарова А. А. *Синтаксическая система болгарского языка на фоне русского.* [Ivanova, E. Yu., Gradinarova, A. A. Sintaksicheskaya sistema bolgarskogo yazyka na fone russkogo.] Москва: Языки славянской культуры, 2015.

Кирова 1989: Кирова, Т. *Стилистично-прагматични функции на българските отрицателни местоимения.* [Kirova, T. Stilistichno-pragmaticichni funktsii na balgarskite otritsatelni mestoimeniya.] // *Втори международен конгрес по българистика. София, 23.V. – 3.V.1986 г. Доклади.* Том 23. София: Издателство на БАН, 1989, 92 – 99.

Кордовска 1997: Кордовска, Р. *Структурно-семантични модели на отрицанието в съвременния български език.* Дисертация за присъждане на научната и образователна степен „доктор“. [Kordovska, R. Strukturno-semantichni modeli na otritsaniето v savremenniya balgarski ezik. Disertatsiya za prisazhdane na nauchnata i obrazovatelna stepen „doctor“.] София, 1997.

Куцаров 1985: Куцаров, И. *Очерк по функционално-семантична граматика на българския език.* [Kutsarov, I. Ocherk po funktsionalno-semantichna gramatika na balgarskiya ezik.] Пловдив: ПУ „Паисий Хилендарски“, 1985.

Куцаров 2007: Куцаров, И. *Теоретична граматика на българския език. Морфология.* [Kutsarov, I. Teoretichna gramatika na balgarskiya ezik. Morfologiya.] Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2007.

Лакова 1978: Лакова, М. *Въпросно-отговорни единства в съвременния български книжовен синтаксис.* [Lakova, M. Vaprosno-otgovorni edinstva v savremenniya balgarski knizhoven sintaksis.] // *Български език*, 1978, кн. 5, 418 – 434.

Маслов 1982: Маслов, Ю. С. *Грамматика на българския език.* [Maslov, Yu. S. Gramatika na balgarskiya ezik.] София: Наука и изкуство, 1982.

Мелчук 2015: Мелчук, И. А. *Курс по обща морфология. Том II.* [Melchuk, I. D. Kurs po obshta morfologiya.] София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2015.

Ницолова 1974: Ницолова, Р. *Словоред и отрицание в българското сложно изречение.* [Nitsolova, R. Slovoled i otritsanie v balgarskoto slozhno izrechenie.] // *Език и литература*, кн. 4, 1074, 80 – 85.

Ницолова 1986: Ницолова, Р. *Българските местоимения.* [Nitsolova, R. Balgarskite mestoimeniya.] София: Наука и изкуство, 1986.

- Ницолова 2008:** Ницолова, Р. *Българска граматика. Морфология.* [Nitsolova, R. *Balgarska gramatika. Morfologiya.*] София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2008.
- Падучева 2013:** Падучева, Е. В. *Русское отрицательное предложение.* [Paducheva, E. V. *Russkoe otritsatel'noe predlozhenie.*] Москва: Языки славянской культуры. 2013.
- Пашов 1999:** Пашов, П. *Българска граматика.* [Pashov, P. *Balgarska gramatika.*] Пловдив: Хермес, 1999.
- Радева 2012:** Радева, В. *Български тълковен речник.* [Radeva, V. *Balgarski talkoven rechnik.*] София: Изток – Запад, 2012.
- Речник 2000, http:** *Речник на българския език.* [Rechnik na balgarskiya ezik.] София: Издателство на БАН, 2000. <<https://ibl.bas.bg/rbe/>> (12.03.2021).
- Рьомер 2006:** Römer, Ch. *Morphologie der deutschen Sprache.* Tübingen: A. Francke Verlag, 2006.
- Стоянова 2011, http:** Стоянова, Ю. Синтактичното отрицание: ранна онтогенеза. [Stoyanova, Yu. *Sintaktichното otritsanie – ranna ontogeneza.*] // *Littera et Lingua. Електронно списание за хуманитаристика.* Т. 8, кн. 1. <<https://naum.slav.uni-sofia.bg/lilijournal/2011/8/1/stoyanovaju2>> (12.09.2020).
- Чакърова 2017:** Чакърова, Кр. Езикови средства за изразяване на каритивна семантика в съвременния български език. [Chakarova, Kr. *Ezikovi sredstva za izrazyavane na karitivna semantika v savremenniya balgarski ezik.*] // *Славистични четения – Сегад 2017. Международна научна конференция, Сегад, Унгария, 8 – 9 юни 2017.* Szeged, 2017, 291 – 299.
- Чакърова, Колева 2021:** Чакърова, Кр., Р. Колева. Изразяването на общо отрицание в българския и немския език през призмата на съпоставката. [Chakarova, Kr., R. Koleva. *Izrazyavaneto na obshto otritsanie v balgarskiya i nemskiya ezik prez prizmata na sapostavkata.*] // *Езиков свят*, т. 19, кн. 1, 2021, 45 – 56.